

PROBLEMATIKA POUŽITIA 1. SAMOSTATNEJ PARADESANTNEJ BRIGÁDY NA PODPORU VARŠAVSKÉHO POVSTANIA

IRENEUSZ WOJEWÓDZKI

WOJEWÓDZKI, I.: Problems of Using the First Detached Paratrooper Brigade to Support the Warsaw Uprising. *Vojenská história*, 10, 2, 2006, pp 71 – 86, Bratislava.

In his study the author tried on the basis of literature and period documents to give a genesis of developing the Polish Paratrooper Brigade to Support the Warsaw Uprising. He states that the uprising plans in the country were inseparably linked with the idea of the movement of the Polish military units formed in the West to Poland in the appropriate moment. This idea became part of the genesis of the First Polish Paratrooper Brigade. He describes changing the concept of its use in connection with the front development and the overall attitude of allies. The First Detached Paratrooper Brigade never got to the homeland. It was used by the allies only in one combat action under Arnhem, and namely without success.

Military History. Poland. World War II. Genesis of the First Detached Paratrooper Brigade to Support the Warsaw Uprising.

Military history. Poland. Second World War. First Detached Paratrooper to Support the Warsaw Uprising.

Príprava víťazného a všeobecného ozbrojeného povstania v záverečnej fáze vojny bola hlavným cieľom poľskej ilegálnej činnosti, ktorá začala v septembri 1939, keď bola založená tajná vojenská organizácia Služba víťazstvu Poľska¹. Hlavnej myšlienke povstania bola podriadená väčšina aktivít Zväzu ozbrojeného boja (ďalej ZOB) a Armii Krajowej (ďalej AK), ako aj značná časť činnosti emigračných vlád Poľskej republiky.² S plánmi povstania na domácom území bola neoddeliteľne spojená myšlienka o presune pravidelných poľských vojenských jednotiek sformovaných na Západe v príslušnom okamihu do Poľska. Táto myšlienka sa stala súčasťou genézy vzniku prvej poľskej paradesantnej jednotky.³

Plán podpory všeobecného povstania prostredníctvom vzdušného výsadku predložila skupina mladých dôstojníkov na čele so ženistami kpt. Janom Górsnym a kpt. Marianom Kalenkiewiczom. Už v decembri 1939 v Paríži Jan Górski odovzdal do rúk vtedajšieho hlavného veliteľa ZOB gen. Kazimierza Sosnkowského prvé prehlásenie v tejto záležitosti. V jednom z nasledujúcich hlásení, napísanom 14. februára 1940, kpt. Górski uviedol: „Hlavnou úlohou poľských vojsk vo Francúzsku je maximálne rozsiahla a bezprostredná činnosť v prospech domova. Takou formou je podpora povstania prostredníctvom výsadek oddielov poľských vojsk vytvorených vo Francúzsku.“⁴

¹Služba víťazstvu Poľska bola založená vo Varšave 26. – 27. septembra 1939; rozhodnutím generála Sikorského zo dňa 13. novembra toho istého roku bola formálne nahradená novou organizáciou: Zväzok ozbrojeného boja, ktorý bol okolo 14. februára 1942 premenovaný na AK. V prvej polovici roku 1944 početný stav AK dosiahol približne 400-tisíc ľudí.

²Detailný popis činnosti spojenej s prípravami všeobecného povstania urobil M. Ney-Krwawicz v obsiahlej monografii *Powstanie powszechne w koncepcjach i pracach Sztabu Naczelnego Wodza i Komendy Głównej Armii Krajowej*. Warszawa 1999.

³Skutočné začiatky poľského vojenského parašutizmu siahajú do medzivojnového obdobia, avšak vtedy vykonávané činnosti mali obmedzený charakter a koncentrovali sa na diverzné úlohy. Pozri MALINOWSKY, W.: O organizacji oddziałów spadochronowych w Wojsku Polskim przed 1939 rokiem. In: *Wojskowy Przegląd Historyczny* (ďalej len WPH), 1961, č. 2.

⁴TUCHOLSKI, J.: Spadochroniary. Warszawa 1991, s. 47. Pozri tiež BYSTRZYCKI, P.: Geneza spadochroniarstwa w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie w latach 1939 – 1942. In: WPH, 1991, č. 3-4, s. 63-65.

Iniciatíva Górskeho a Kalenkiewiczza priniesla svoje ovocie v tom, že na Hlavnom velení ZOB začali práce nad plánom povstania s využitím pomoci jednotiek prepravovaných leteckou cestou.

Po páde Francúzska a rozpustení emigračného Hlavného velenia ZOB pokračovali tieto práce v rámci tzv. VI. oddelenia štábu hlavného veliteľa. Nepochybne pod vplyvom kapitánov Kalenkiewiczza a Górskeho 5. augusta 1940 gen. Sosnkowski, ktorý bol naďalej zodpovedný za celkový stav vojenských príprav na domácom území, spracoval pre hlavného veliteľa hlásenie ohľadne „zorganizovania špeciálnych paradesantných oddielov, možných vo vhodnom čase rýchlo presunúť do vlasti pomocou letectva“.⁵ O dva mesiace neskôr, v októbri, bola v III. oddelení operačného štábu vrchného veliteľa pod vedením pplk. Wilhelma Heinricha zriadená Sekcia výskumu a odbornej prípravy paradesantných vojsk, v ktorej sa časom sústredili práce týkajúce sa organizácie vzdušných paradesantných vojsk a podpory povstaniu.⁶

Prípravy na podporu povstania sa urýchlili po vydaní rozkazu L.408/III gen. Sikorského z 10. októbra 1940. Hlavný veliteľ v ňom nariaďoval postupné prispôsobovanie sa čo možno najväčšej časti pozemných síl na možnosť leteckého presunu do krajiny, prípravu letectva na podporu a letecké krytie činností, ktoré budú prebiehať na domácom území, a taktiež na leteckú prepravu výsadkových jednotiek.⁷ Od tohto okamihu sa vo všetkých následných štábných stúdiách a dokumentoch súvisiacich s problémami pomoci povstaniu venovala pozornosť účasti výsadkových vojsk.

Odražilo sa to aj v „Pláne využitia všetkých ozbrojených síl Poľska“ zo dňa 11. marca 1941, ktorý bol vypracovaný v III. oddelení štábu hlavného veliteľa. V tomto dokumente sa okrem iného rozoberá plán leteckého výsadku v krajine, ako aj spôsob jeho pristávania. Predpokladalo sa, že povstanie bude podporovať paradesantná brigáda v zložení: dva paradesantné a štyri kádrové prápory, spojovacia jednotka, dve dispozičné veliteľstvá, 40 diverzných skupín a 100 inštruktorov diverznej činnosti. Po vypuknutí povstania mali výsadkári v prvom rade ovládnuť dva „letiskové uzly“⁸.

Očividne hlavné ťažisko príprav povstania ležalo z prirodzených dôvodov na velení ZOB – AK na poľskom území. Takmer od začiatku prác na príprave vzdušných výsadkových vojsk boli domáce orgány o tom informované. Na prelome mája a júna 1940, počas konferencie v Belehrade, na ktorej sa stretli predstavitelia poľského vojenského velenia vo Francúzsku a predstavitelia okupovanej krajiny, zástupca parížskeho Vrchného veliteľstva ZOB gen. Paszkiewicz informoval delegátov ilegálnych orgánov, že posudzujú práce týkajúce sa organizovania výsadkových jednotiek a ich použitia po dohode s velením povstania.⁹

Zapojenie tohto typu jednotiek bral do úvahy už prvý plán všeobecného povstania spracovaný v roku 1940 na operačnom oddelení Hlavného velenia ZOB v krajine pod vedením pplk. Stanisława Tataru. V tomto pláne, zaslanom do vlasti vo februári 1941, bolo ako Operačné hlásenie č. 54 uvedené: „Účasť prepadových a diverzných jednotiek z emigrácie (výsadky parašutistov) na akcii zameranej na prerušenie komunikácií by bola nutná na západ od línie: Mława, Włocławek, Konin, Kępno, a na ostatnom území Poľska žiaduca.“¹⁰ Aj keď v celom pláne autori prisudzovali oveľa väčšiu dôležitosť námornému výsadku emigračných síl na pobreží, je potrebné

⁵BYSTRZYCKI, ref. 4, s. 67-68; TUCHOLSKI, ref. 4, s. 56.

⁶BYSTRZYCKI, ref. 4, s. 66; NEY-KRWAWICZ: Powstanie powszechne ... , ref. 2, s. 81; ten istý autor: Organizacja prac nad powstaniem powszechnym w Kraju w sztabie Naczelnego Wodza na obczyźnie. Zarys problemu. In: Kwartalnik Historyczny, r. 1995, z. 3-4, s. 199.

⁷Armija Krajowa w dokumentach 1939 – 1945 (ďalej ako AK), diel I, Wroslaw 1990, s. 302. NEY-KRWAWICZ: Powstanie powszechne ..., ref. 2, s. 78-80.

⁸BYSTRZYCKI, ref. 4, s. 74-75; KOSPETH-PAWŁOWSKI, E. – WAWER, Z. – PANECKI, T. KONDRACKI, T.: Wojsko Polskie w końcowym okresie wojny w Europie. In: Wojsko Polskie w II. wojnie światowej, zborník, vedecký redaktor KOSPETH-PAWŁOWSKI, E.: Warszawa 1994, s. 204.

⁹BYSTRZYCKI, ref. 4, s. 66-67.

¹⁰AK, diel VI, Wroslaw 1991, s. 139. Podrobnejšie pozri: NEY-KRWAWICZ: Powstanie powszechne ..., ref. 2, s. 57-73.

uznať, že paradesantným jednotkám bola určená výnimočne dôležitá úloha – prerušenie komunikačných línií v tyle ustupujúcich nemeckých vojsk.

Odlíšne problém podpory zo strany paradesantných jednotiek riešil následný plán povstania, ktorý bol spracovaný v zmenenej politicko-vojenskej situácii a odoslaný z Hlavného velenia AK v septembri 1942 ako operačné hlásenie číslo 154. Problém vonkajšej pomoci tu bol pojatý veľmi opatrným spôsobom. Aj keď gen. Rowecki vyjadroval nádej, že ďalší organizačný rozvoj poľských vojsk v Anglicku a vývoj vojenskej situácie v Európe umožní intenzívnu podporu povstaniu, pretože povstanie „bez podpory nášho letectva, paradesantných jednotiek a výsadkovej pechoty z Anglicka“ by zápasilo s „obrovskými ťažkosťami“, avšak za hlavnú ideu plánu považoval zásadu opory o domáce sily a prostriedky. Správne a prezieravo pritom predvídal, že emigračné ozbrojené sily „môžu byť v momente povstania zapojené do bojov na európskom kontinente, prípadne vo fáze vyloďovania anglo-amerických síl na západnom a severnom pobreží a nemusia byť vo vhodnej chvíli k dispozícii hlavnému veliteľovi“. Pripúšťal tiež možnosť, že letectvo a iné poľské sily nebudú ešte „organizačne a ani materiálne pripravené na presun do Poľska.“¹¹

Avšak pochybnosti vyjadrené v operačnom hlásení číslo 154 nemali nič na fakte, že v domácich úvahách sa vonkajšej pomoci prisudzoval veľmi veľký význam, že od momentu vzniku I. samostatnej paradesantnej brigády sa medzi vojakmi ilegálnej armády, ako aj medzi výsadkármi nepochybne uznávala účasť tejto jednotky v budúcich povstaleckých bojoch. Samotný gen. Rowecki, ktorý vo februári 1943 predpokladal vznik povstania v prípade vstupu Červenej armády na územie Poľska do jednej oblasti za druhou, postupujúc od východu, považoval za nevyhnutnú „pomoc v podobe výzbroje a paradesantných jednotiek“, aby sa mohlo „Poľsko demonštrovať na východnej hranici, dokonca vo Vilňuse a Ľvove.“¹²

Je potrebné dodať, že o plánoch výstavby paradesantných jednotiek, ako aj o ich využití na podporu povstania veľmi skoro (jeseň 1940 – jar 1941) poľská strana informovala svojich britských hostiteľov, veď od ich materiálnej pomoci závisela realizácia poľských plánov. Briti, pozorne sledujúci poľské konanie, nesúhlasili s vytvorením osobitného poľského školiaceho strediska výsadkárov, ale ochotne poskytli Poliakom svoje školiace stredisko v Ringway k. Manchestra, čo zrejme súviselo s tým, že v júli 1940 vznikla tajná organizácia Úrad pre špeciálne operácie (Special Operations Executive – SOE). Určite im predovšetkým šlo o prípravu zodpovedajúceho počtu diverzantov, avšak v súvislosti s vlastnými organizačnými problémami, ako slušne pripomenul J. H. Dyrda, od začiatku pochybovali, že by sa Poliakom podarilo sformovať elitnú paradesantnú jednotku.¹³

Skutočne, formovanie paradesantných vojsk sa Poliakom darilo realizovať s veľkými ťažkosťami. Nevnikajúc do podrobností genézy paradesantnej brigády je potrebné zdôrazniť, že od začiatku sa organizácia prvých jednotiek paradesantných strelcov mala predovšetkým opierať o praporek I. streleckej brigády, ktorej velil gen. G. Paszkiewicz.¹⁴ Vojaci 4. streleckej brigády plk. S. Sosabowského mali byť vycvičení na diverznú činnosť. Avšak časom sa samovoľne iniciatívy ujal plk. Sosabowski, ktorý na rozdiel od gen. Paszkiewicza konal rozhodne, s rozmachom, mal víziu budúceho vojska a bol presvedčený o účelnosti svojich činov. Sosabowski z vlastného rozhodnutia zaviedol paradesantný výcvik vojakov 4. streleckej brigády, vykonával ho neformálnym spôsobom, avšak s neobvyklou energiou a železnou dôslednosťou.¹⁵ To rozhodlo o tom, že mu bolo zverené velenie paradesantnej brigády.

¹¹AK, diel II, Wroslaw 1990, s. 333-334, Podrobnejšie pozri: NEY-KRWAWICZ: Powstanie powszechne ..., ref. 2, s. 280-296.

¹²Tamže, s. 423.

¹³DRDA, J.H.: O pomoc brygady spadochronowej powstańczej Warszawie. In: WPH, r. 1994, č. 3, s. 31.

¹⁴BYSTRZYCKI, ref. 4, s. 77-81.

¹⁵Tamže, s. 86. V poslednom čase sa objavila monografia 4. pravidelnej streleckej brigády, pozri: MARKERT, W.: Na drodze do Arnhem. Warszawa 2000. O začiatkoch jednotky pozri taktiež: TUCHOLSKI, ref. 4, passim; SOSABOWSKI, S.: Najkrótszą drogą, Londýn 1957; taktiež: Droga wiodła ugorem, Kraków 1990, s. 181-169.

23. septembra 1941 pri príležitosti sviatku výsadcárov navštívil 4. streleckú brigádu gen. Sikorski. Pod dojmom dobre uskutočneného cvičenia v oblasti Levenu ocenil hlavný veliteľ výcvik v brigáde a konštatoval: „Odteraz ste prvou paradesantnou brigádou.“¹⁶ Formálny rozkaz o vzniku brigády vydal Sikorski 9. októbra 1941.¹⁷ Britská strana uznala fakt existencie brigády iba 14. septembra nasledujúceho roka a súčasne jej schválila tabuľky materiálneho vybavenia.¹⁸

Paradesantná brigáda zaujala osobitné miesto v Poľských ozbrojených silách. Vonkajším vyjadrením jej výnimočnosti bolo heslo „najkratšia cesta“, ktoré sa v nadväznosti na slová Sikorského stalo mottom jednotky, ktoré pripomínalo, že jej príslušníci sa ako prví ocitnú v Poľsku. Spojenie s vlasťou zdôrazňovala tiež zástava brigády, ktorú na žiadosť Sosabowského vyhotovili ženy z Varšavy. Zástava mala vyšitý erb hlavného mesta a nápis „Varšava 1942“.¹⁹ Brigáda bola dislokovaná v Škótsku, vyňatá zo štruktúry poľského I. zboru, zostala v bezprostrednej dispozícii hlavného veliteľa a súčasne bola nezávislá od britského operačného velenia. Gen. Sikorski si 21. augusta 1942, počas rokovania s veliteľom Home Forces gen. Bernardom Pagetom, vyhradil právo použiť jednotku „výlučne na činnosť v prospech domova v momente, kedy začne otvorený boj s okupantmi“. Dohodu z tohto stretnutia Paget potvrdil listom z 26. augusta, ktorý uvádzal: „Použitie paradesantnej brigády je vyhradené iba na udržanie spojenia s Poľskom a na podporu ozbrojeného boja v Poľsku.“ O tomto probléme sa diskutovalo taktiež 31. augusta vo War Office počas konferencie na tému organizovania poľských pozemných vojsk vo Veľkej Británii. Vtedy padlo rozhodnutie, že po dosiahnutí úplných počtov paradesantná brigáda zostane predurčená výlučne na operácie na území Poľska.²⁰ Tieto dohody boli potvrdené prostredníctvom Spoločného spojeneckého plánovacieho štábu dňa 18. júna 1943.²¹ Nie náhodou gen. Sosnkowski, keď zaujal po smrti gen. Sikorského funkciu hlavného veliteľa, sa ohradil v liste britskému ministerstvu vojny: „Chápem teda, že podľa smerníc na použitie poľských ozbrojených síl vydaných výborom náčelníkov štábov, poľská paradesantná brigáda zostáva v mojej dispozícii s použitím na osobitné ciele.“²²

Avšak vývoj politickej a vojenskej situácie v Európe viedol k tomu, že vzťah britských úradov k poľským záležitostiam, a teda aj k záležitosti využitia poľských vojsk, prešiel časom určitou modifikáciou.

Od momentu vstupu ZSSR a následne Spojených štátov do vojny britskí plánovači postupne odstúpili od tzv. „konceptie detonátora“, v ktorej kľúčovú úlohu mali zohrať výbuchy povstania vyvolané národnými hnutiami odporu, a prešli na pozíciu, že rozhodujúcu úlohu v porážke Nemcov zohrajú pravidelné pozemné vojská aliancie.²³ Vo vzťahu k tejto strategickej zmene orientácie od leta 1941 tak Imperiálny štáb, ako aj predstavitelia SOE, dôsledne odmietali zväčšenie zásobovania pre AK, obmedzujúc ho na úroveň nevyhnutnú na uskutočnenie diverzných akcií. V kontexte rozhovorov na tému zásobovania britský náčelník Imperiálneho štábu maršal Alan Brook v máji 1942 odmietol myšlienku Sikorského presunu brigády do Poľska a koncom februára 1943 predstaviteľ SOE pplk. Peter Wilkinson v rozhovore s pplk. Michalom Protasewiczom (zo VI. oddelenia štábu vrchného veliteľa) vyjadril pochybnosť, či by poľská

¹⁶MARKERT, ref. 15, s. 83-84.

¹⁷TUCHOLSKI, ref. 4, s. 191.

¹⁸CHMIELEWSKA – SZYMAŃSKA, A.: General brygady Stanislaw Sosabowski 1892 – 1967. Leszno 2004, s. 122.

¹⁹DYRDA, ref. 13, s. 31-32.

²⁰LORYS, J. J.: Walka o użycie w Kraju I. Samodzielnej Brygady Spadochronowej. In: Zeszyty Historyczne, zv. 98, 1991, s. 79; KOSPATH-PAWLOVSKI, WAWER, PANECKI, KONDRACKI, ref. 4, s. 205.

²¹WAWER, Z.: Formowanie sil zbrojnych poza granicami Kraju. In: Władze RP na obczyźnie podczas II. wojny światowej. Zborník. Red. Z. Błażyński, Londyn 1994, s. 487.

²²List Hlavného veliteľa Jamesovi Griggovi z 28. júla 1943. LORYS, ref. 20, s. 80.

²³STAFFORD, D.: Wielka Brytania i ruch oporu w Europie (1940 – 1945). Warszawa 1984, s. 85-89, 103.

paradesantná brigáda mohla byť použitá v súlade s pôvodným predurčením.²⁴ V strategických plánoch Spojencov už nebolo miesto pre poľské všeobecné povstanie. Nie je nič divné na tom, že sa tiež nepodarili poľské pokusy hľadania pomoci mimo Angličanov – vo Washingtone. Memorandum v tejto záležitosti, napísané v júli 1943 poľským vyslancom pri Spoločnom výbore náčelníkov štábov (Combined Chiefs of Staff – CSS) plk. Leona Mitkiewicza, sa o dva mesiace neskôr stretlo s negatívnou odpoveďou.²⁵

Očividne svoj vplyv v záležitosti použitia paradesantnej brigády zohral aj rast pozície Stalina. Začiatok roka 1943 priniesol prelomové víťazstvo Červenej armády pod Stalingradom. Toto víťazstvo vložilo do sovietskych rúk strategickú iniciatívu a umožnilo rozvíjať ofenzívu na východnom fronte. Zdrvujúca porážka Nemcov v júli 1943, keď sa nemecké vojská pokúšali prejsť do útoku v bitke pod Kurskom, potvrdila rastúcu prevahu sovietskych vojsk.

Následne za vojenskými úspechmi a rastom medzinárodnej pozície ZSSR došlo k zásadnému posunu Stalina v poľskej otázke.²⁶ Od jari 1942 narastajúca kríza poľsko-sovietskych vzťahov našla svoje vyvrcholenie v Katyňskej záležitosti, kde Nemci odhalili masové hroby poľských dôstojníkov zavraždených NKVD. Katyň definitívne prispela k tomu, že ZSSR 25. apríla „zrušil“ diplomatické vzťahy s poľskou vládou. Zrušením (de facto) vzťahov s vládou Sikorského pristúpil sovietsky diktátor k vytváraniu komunistickej alternatívy vláde Poľskej republiky v Londýne (Zväzok poľských vlastencov), súčasne pripravoval rozhodnutie o vytvorení poľských vojenských jednotiek (1. pešia divízia T. Kościuszka) v ZSSR.

Na rozdiel od rastu úlohy ZSSR klesala pozícia poľskej vlády vo vnútri spojeneckého tábora. Západní spojenci sa postavili na stranu Moskvy už v katyňskej záležitosti, s porozumením prijímali od marca 1943 opakované tvrdenia Stalina o potrebe radikálnej reorganizácie poľskej vlády, a konečne, s nádejou na nápravu poľsko-sovietskych vzťahov postupne súhlasili s potrebou revízie poľsko-sovietskej hranice schválenej v roku 1921 v Rige a s vytvorením novej hranice, blížiacej sa ku Curzonovej línii. Po tragickej smrti gen. Sikorského v leteckej katastrofe, keď chýbala jeho autorita, sa situácia emigračnej vlády ešte viac skomplikovala.

Medzitým „sa pre Roosevelta i Churchilla Sovietsky zväz stával nielen nenahraditeľným partnerom v prebiehajúcej vojne s Hitlerom. V oboch hlavných mestách anglosaských mocností, osobitne však nad Potomakom, sa vytváralo presvedčenie, že mierovú organizáciu sveta po víťazne skončenej vojne s Nemeckom a Japonskom, nie je možné vybudovať bez podstatnej účasti Moskvy. Stalin mohol teda očakávať anglosaský súhlas s jeho plámi.“²⁷

Tento súhlas sa týkal tiež strategických plánov. Od času sovietskych víťazstiev v lete 1943 v anglosaských strategických koncepciách stále dominovala myšlienka, že „Rusko naďalej bude vyvolávať vzrastajúci a možno ničivý tlak na proti nemu skoncentrované nemecké armády.“ Znamenalo to faktické uznanie východnej Európy za strategickú oblasť Červenej armády. Potvrdil to fakt, že západní spojenci, ktorí v roku 1943 pripravovali tzv. plán „Rankin“ týkajúci sa možnosti náhle porážky Nemcov, nepredpokladali, že sa Poľsko bude nachádzať v ich „sférach vplyvu“²⁸.

Bez ohľadu na tieto komplikácie a zmeny strategickkej situácie, sa Poliaci nevzdali plánov na všeobecné povstanie a stále ráтали s preletom paradesantnej brigády do vlasti. Briti však od

²⁴DURACZYŃSKI, E.: Rząd polski na uchodźstwie 1939 – 1945. Organizacja. Personalia. Polityka. Warszawa 1993, s. 276-277.

²⁵MITKIEWICZ, L.: Powstanie Warszawskie. Z mojego notatnika w Waszyngtonie. In: Zeszyty Historyczne, zv. 1, 1962, s. 122-123; pozri: DURACZYŃSKI, E.: Między Londynem a Warszawą. Lipiec 1943 – lipiec 1944. Warszawa 1986, s. 79-80; ZAWODNY, J.K.: Powstanie Warszawskie w walce i dyplomacji. Warszawa 1994, s. 138-139.

²⁶Podrobnejšie pozri In: KERSTEN, K.: Narodziny systemu władzy. Polska 1943 – 1948. Poznań 1990; KAMIŃSKI, M.K.: Od wojny do zniewolenia. Polska a Związek Sowiecki: stosunki polityczne 1939 – 1945. Warszawa 1992; ŚLUSARCZYK, J.: Stosunki polsko-sowieckie w latach 1939 – 1945. Toruń 2000.

²⁷DURACZYŃSKI, E.: Rząd polski nma uchodźstwie ..., ref. 24 s. 228.

²⁸KERSTEN, ref. 26, s. 13.

začiatku jej existencie vysielali jasné, aj keď neformálne, signály týkajúce sa prípadného použitia jednotky. Sosabowski v svojich spomienkach zdôrazňoval, že už na jeseň 1941 sa mal veliteľ britských vzdušných výsadkových vojsk gen. Frederic Browning vyjadriť, že „vidí poľskú brigádu, ako zoskakuje v severnom Francúzsku“, a v septembri 1942 ponúkol poľskému veliteľovi velenie zmiešanej poľsko-britskej vzdušnej výsadkovej divízie. Browning, ktorý často navštevoval brigádu, v roku 1943 niekoľkokrát opakoval návrh ohľadne jej použitia na západe s jej neskorším odoslaním do Poľska.²⁹ Pritom britský veliteľ neváhal použiť argument, že v opačnom prípade poľskí výsadkári môžu byť postupne zbavení bojovej výstroje a vybavenia v prospech iných jednotiek určených na inváziu.

Jasným dôkazom podceňovania poľských plánov boli návrhy predložené vo War Office počas rokovania poľsko-britskej komisie koncom augusta 1943. Boli zamerané na reorganizáciu I. obrnenej divízie, ktorú tvorili Poliaci, včlenením iných jednotiek, okrem iného samostatnej paradesantnej brigády. Uznávajúc zložitnosť situácie gen. Sosnkowski v septembri súhlasil s redukciou niektorých jednotiek I. zboru v prospech divízie gen. Maczka (1. obrnenej divízia), avšak kategoricky odmietol možnosť redukcie stavu paradesantnej brigády.³⁰ Skutočne, britské návrhy vznikali predovšetkým zo snahy získať kvalitnú obrnenú jednotku pre 21. skupinu armád, ale zdá sa, že súčasne boli zaobalenou formou nátlaku vo veci použitia parašutistov.³¹

Približovanie sa termínu vylodenia v severnom Francúzsku a vzrastajúca bojová pripravenosť brigády vyprovokovali zosilnenie nátlaku voči poľskému hlavnému veliteľovi. Pri zosilňovaní tlaku na generála Sosnkowského Briti určite brali do úvahy výsledky konferencie v Teheráne, uskutočnenej 1. decembra 1943, ktoré v súvislosti s perspektívami rozvoja vojenskej situácie definitívne vylúčili možnosť použitia poľskej pravidelnej armády v sovietskej operačnej zóne bez súhlasu Stalina.

Už v noci z 3. na 4. januára 1944 vojská Červenej armády, postupujúc na západ, prekročili v oblasti Sarnu predvojnovú poľskú hranicu. Tým sa stávala málo reálnou hlavná téza poľského plánu všeobecného povstania – s ktorou bolo bezprostredne spojené použitie paradesantnej brigády – konkrétne téza o tom, že hlavnou silou oslobodzujúcou Poľsko od nemeckej okupácie budú vojská západných Spojencov podporované pravidelnými jednotkami Poľských ozbrojených síl.

Avšak hlavný veliteľ, ktorý nepoznal podrobnosti sovietsko-anglosaských dohôd, až do mája 1944 živil nádeje, že Sovieti nedokážu obsadiť celé Poľsko, že západné sily oslobodia aspoň kúsok jeho územia.³² Preto poľská strana sa nechcela jednoducho vzdať dovtedajších plánov. Od začiatku roku 1944 začal principiálny boj o predurčenie poľskej paradesantnej jednotky.

Vo februári na tému brigády hovoril gen. Sosnkowski s gen. Arthurom E. Grassetom – šéfom sekcie európskych vzťahov hlavného štábu spojeneckých expedičných ozbrojených síl (SHAEP). O tomto rozhovore 20. februára 1944 hlavný veliteľ informoval Sosabowského s dodatkom, že v najbližších dňoch očakáva z britskej strany písomný návrh.³³ Tým sa podarilo celú záležitosť dostať do oficiálneho rámca, o čo mal záujem hlavný veliteľ, aj keď Spojenci neupustili od paralelných a neformálnych tlakov bezprostredne na veliteľa brigády.

²⁹SOSABOWSKI, Najkrótszą drogą ..., ref. 15, s. 161-163.

³⁰WAWER, Formowanie sil zbrojnych ..., ref. 21, s. 486-487; taktiež: Naczelnny Wódz general broni Kazimierz Sosnkowski. In: General Kazimierz Sosnkowski (materiały zo sympózia), vedecký redaktor M. M. Drozdowski, Warszawa 1997, s. 55.

³¹Nebezpečenstvo zrušenia brigády a včlenenia jej príslušníkov do I. obrnenej divízie spomína SOSABOWSKI, Droga wiodła ugorem ..., ref. 15, s. 177.

³²V telegramie z 8. mája sa Sosnkowski pýtal veliteľa AK: „Či hodnotí vojenskú situáciu tak, že Sovieti dokážu samostatne poraziť Nemcov a obsadiť pri ich prenasledovaní celé Poľsko.“ AK, diel III., Wrocław 1990, s. 398-399; pozri tiež: CIECHANOWSKI, J. M.: Powstanie Warszawskie. Zarys podłża politycznego i dyplomatycznego, Warszawa 1984, s. 311.

³³SOSABOWSKI, Najkrótszą drogą ..., ref. 15, s. 167.

Vojenská história

List s odpoveďou gen. Grasett poslal Sosnkowskému 11. marca. Skutočne v tomto dokumente vyjadril plné pochopenie pre poľské plány použitia brigády a pripomínal, že „ohľadne existujúcej dohody je poľská paradesantná brigáda pánovi k dispozícii na operáciu v Poľsku“, súčasne však argumentoval, že od doby uzatvorenia tejto dohody „celková perspektíva a požiadavky sa zmenili a stojíme pred možnosťou uskutočnenia najmohutnejšej vojenskej operácie v dejinách“. Z tohto pohľadu sa v mene maršala Alana Brooka pýtal, „či by pán súhlasil so zmenou všeobecnej dohody týkajúcej sa poľskej paradesantnej brigády a odovzdal by ju do dispozície hlavného veliteľa Spojencov na operáciu v západnej Európe.“³⁴ V prípade súhlasu s odovzdaním brigády maršal Alan Brooke mal dať nasledujúce záruky:

- „a) Brigáda zostane v zálohe Spojeneckých vzdušných výsadkových síl (Allied Airborne) a nebude použitá v počiatočných operáciách, iba ak to budú okolnosti vyžadovať.
- b) Ak brigáda bude mať značné straty, ktoré by mohli byť stanovené ako 25 %, bude stiahnutá a nebude použitá v ďalších operáciách, dokiaľ nebude znovu doplnená do úplného stavu.
- c) Ak nastane potreba použiť túto brigádu v Poľsku, bude odovzdaná do dispozície poľského hlavného veliteľa. Nie je možné v tomto období dať definitívnu záruku, čo sa týka lietadiel, ale bude vynaložené všetko úsilie, aby lietadlá boli pripravené na prepravu brigády do Poľska.“³⁵

Akoby na podporu oficiálneho vystúpenia gen. Grasetta vyjadril veliteľ 21. skupiny armád gen. Montgomery želanie, aby 13. marca počas inšpekcie 1. obrnenej divízie boli prítomné tiež jednotky paradesantnej brigády. Inšpekcia v 1. obrnenej divízii, ktorá sa nachádzala v Ordre de Bataille 21 GA (v zostave 21. skupiny armád), bola normálna, ale previerka výsadkárov mala osobitný význam, tým viac, že po inšpekcii Montgomery manifestačne obdivoval poľských výsadkárov a vyjadril svoje hodnotenie Sosnkowskému.³⁶

15. marca³⁷ gen. Sosnkowski informoval premiéra Mikołajczyka o žiadosti Grasetta. Hlavný veliteľ zdôrazňujúc výhody vyplývajúce z použitia paradesantnej brigády pri invázii venoval osobitnú pozornosť tomu, že „z hľadiska morálno-politického a propagandistického by sme dosiahli nepochybne veľmi veľa“. Navyše by brigáda získala veľa bojových skúseností, najmodernejšiu výstroj a vzrástla by jej morálka. Nakoniec Sosnkowski predpovedal, že „by obrovsky vzrástli šance na získanie dopravných lietadiel, keď bude potrebné presunúť brigádu do vlasti“. Súčasne upozornil na negatívne stránky použitia brigády pri invázii: značné straty, ktoré bude zložitá doplniť pred akciou vo vlasti a tiež fakt, že to bude ústup z „formálnej pozície dohodnutej v doterajšej dohode s Angličanmi“³⁸.

Vrchný veliteľ sa domnieval, že súhlas so zmenou poľského stanoviska by mal morálny význam, ukázal by akým aktívnym a lojálnym spojencom je Poľsko a súčasne by vytvoril morálny záväzok Spojencov voči Poliakom. Na druhej strane Sosnkowski bral do úvahy materiálnu a operačnú závislosť od Britov a uvedomoval si, že v prípade nástojčivej obrany poľského stanoviska môže brigáda zostať nečinná a nikdy nemusí letieť do vlasti, čo by malo

³⁴AK, diel III., s. 355-358.

³⁵Tamže.

³⁶SOSABOWSKI, Najkrótszą drogą ..., ref. 15, s. 171-172. V liste Sosnkowskému zo 14. marca Montgomery, okrem iného, písal o vojakoch z roty výsadkárov: „are quite first class [...] I'm met quite a number of men that had fought against me in Africa Corps under Rommel; I now know why the Africa Corps was so good?“ Posledné slová sa týkajú skupiny poľských vojakov, ktorí z oblastí pripojených do III. ríše boli násilne odvedení do nemeckej armády a následne boli zajatí spojencami a dostali sa do Poľských ozbrojených síl. Archiwum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Papiery Kazimierza Sosnkowskiego (ďalej len ZNiO), sign. 16553/II, k. 2.

³⁷S týmto dátumom je list Sosnkowského Mikołajczykovi v zborníku AK, diel III., s. 370-371, ale na kópii tohto dokumentu, ktorý sa nachádza v ZNiO, sign. 16554/II., k. 2, je uvedený dátum 14. marca 1944. Tento dátum preberá tiež TUCHOLSKI, ref. 4, s. 333. Potvrďuje to rovnako hlásenie Sosabowského o tom, že už 14. marca sa o použití brigády hovorilo v rade ministrov. SOSABOWSKI, Najkrótszą drogą ..., ref. 15, s. 172.

³⁸AK, diel III., s. 370-371.

vplyv na úpadok morálky vojakov. Bola by to politická katastrofa a sústo pre propagandu riadenú z Moskvy. V tejto situácii bol odsúdený na ústupky, pričom sa avšak pokúšal o určitú licitáciu. Domnieval sa preto, o čom jasne napísal premiérovi, že je potrebné vyjadriť súhlas s odovzdaním jednotky s jasnými podmienkami, ktoré by mali ušetriť preliatie vojenskej krvi, ako aj neskoršiu realizáciu národného predurčenia brigády.

O dva dni neskôr rada ministrov vyjadrila súhlas s odovzdaním samostatnej paradesantnej brigády do dispozície Spojencov za podmienok, ktoré Sosnkowski vopred predložil premiérovi.³⁹ Tieto podmienky, s drobnými doplneniami vykonanými 15. marca po rokovaní s veliteľom brigády plk. Sosabowským a náčelníkom štábu gen. Kopańským⁴⁰, hlavný veliteľ oznámil gen. Grasettovi v liste zo dňa 18. marca:

- a) Jednotka bude použitá ako brigádna skupina poľských vzdušných síl iba v jednej z väčších vzdušných výsadekových operácií (alebo v niekoľkých menších akciách) a bude stiahnutá po jej skončení, alebo dokonca aj skôr, ak by straty brigády dosiahli 15 % jej bojového stavu. Operačný cieľ určený brigáde musí v rámci možností zodpovedať týmto podmienkam [...] Bude mať tiež prednosť, ak pôjde o doplnenie strát ľudí a výstroje.
- b) Brigáda nebude použitá v prvých štádiách vytvárania predmostia, jedine v ďalších štádiách. Jedinou výnimkou by bol prípad použitia všetkých spojeneckých vzdušných výsadekových síl v začiatočnom štádiu. V takom prípade by sa poľská paradesantná brigáda stala poslednou vzdušnou zálohou.
- c) Brigáda bude okamžite odsunutá z frontu a odovzdaná do dispozície hlavného veliteľa Poľských ozbrojených síl, akonáhle vznikne možnosť, alebo len pravdepodobnosť jej použitia v Poľsku. Do kompetencie poľskej strany bude patriť zvolenie vhodnej doby.
- d) Maršal Alan Brooke vydá všeobecné záruky týkajúce sa pridelenia dopravných leteckých prostriedkov brigáde (lietadiel, vetroňov, leteckého personálu a ochrany stíhačkami na prepravu brigády a jej zásobovanie) v okamihu, keď poľská vláda spolu s poľským hlavným veliteľom prijímú rozhodnutie o použití brigády v Poľsku.⁴¹

Vyššie uvedené záruky Sosnkowski zdôvodnil obrovskými problémami poľskej strany pri doplňovaní a nevyhnutnosťou zachovania pripravenosti brigády v čase, „keď naša vlasť prinesie [...] najväčšiu obeť zo všetkých: povstanie všetkého obyvateľstva Poľska“. Zdôrazňoval, že „to pre nás bude veľký a obťažný prínos do spoločnej veci“. „Podľa mňa – písal v závere listu – tak dlho pokiaľ nedôjde k novej dohode, sú pravidla obsiahnuté v liste náčelníka imperiálneho štábu zo dňa 18. júna [1943] naďalej záväznú.“⁴²

Pri rozhodovaní o určení 1. samostatnej paradesantnej brigády hlavný veliteľ musel rešpektovať názor AK, ktorej bola jednotka sľúbená. 20. marca 1944 poslal depešu veliteľovi AK so žiadosťou, aby sa tejto záležitosti venovala pozornosť. V odpovedi odoslanej 29. marca sa generál Bór-Komorowski stotožnil s názorom Sosnkowského na použitie brigády a zdôraznil, že „z hľadiska potrieb domova [...] je dôležité, aby rozhodnutie o použití brigády pri invázii neodsunulo stranou záležitosť prípravy možnosti jej presunu do vlasti“⁴³.

V tej dobe Briti vyvíjali tiež nátlak na iných poľských dôstojníkov. Veliteľovi paradesantnej brigády bolo oznámené, že dokiaľ sa brigáda nestane súčasťou 21. skupiny armád, nebude mať prednosť pri pridelení lietadiel na výcvik skupinových zoskokov.⁴⁴ Gen. Grasett 23. marca

³⁹Tamže, s. 374-375. List premiéra Mikołajczyka gen. Sosnkowskému zo dňa 17. marca 1944.

⁴⁰SOSABOWSKI, Najkrótszą drogą ..., ref. 15, s.172-173. Por. Denník činnosti hlavného veliteľa od 8. júla 1943 do 30. septembra 1944, kópia v ZNiO, sign. 16549/II, k. 252.

⁴¹AK, diel III., s. 375-378.

⁴²Tamže.

⁴³Tamže, s. 385.

⁴⁴SOSABOWSKI, Najkrótszą drogą ..., ref. 15, s.173. Do tej doby poľskí vojaci cvičili predovšetkým individuálne zoskoky.

ultimativným tónom hovoril s ministrom národnej obrany gen. Marianom Kukielom na tému definitívnej organizácie 1. obrnenej divízie a použitia 1. samostatnej paradessantnej brigády (tie-to dve otázky sa posudzovali paralelne).

Ešte ostrejší priebeh mal neoficiálny rozhovor pplk. Carlisle z War Office s poľským vojenským pridelencom v Londýne gen. Bronislawom Regulským. Pplk. Carlisle, odvolávajúc sa na prospech poľských záujmov, vyhlásil, že ponechanie týchto jednotiek mimo vojenskej činnosti „môže byť politicky využité činiteľmi pre nás [t.j. Poliakov – pozn. I. W.] nena-klonenými a s Britmi spriaznenými [...] Uvedol tiež, že „imperálny štáb je trochu prekvapený tými všetkými podmienkami použitia uvedenými v liste hlavného veliteľa gen. Sosnkowského, ktoré poukazujú na nedostatok dôvery vo vzťahu k najvyššiemu anglickému vojenskému veleniu“. Carlisle dal na vedomie, že imperálny štáb mal vraj „zaujať nekompromisný postoj, to je, buď získa súhlas na použitie paradessantnej brigády podľa anglických návrhov, alebo ne-bude použitá vôbec“⁴⁵.

Britský nátlak mal očakávaný následok – z Londýna do Talianska, kde bol na inšpekčnej ceste hlavný veliteľ, leteli výzvy na ústupky. Plk. Smoleński, dočasne zastupujúci náčelník štábu hlavného veliteľa, žiadal gen. Kopaňského vyžiadať rozhodnutie Sosnkowského v zá-ležitosti brigády, ak je taký „silný nátlak zo strany maršala Brooka a gen. Montgomeryho“⁴⁶. Kukiel sa v telegrame Kopaňskému pripojil k myšlienke Smoleňského, aby sa nestanovovali podmienky, okrem práva stiahnuť brigádu, keby bola potrebná vo vlasti a aby v takom prípade bola zabezpečená prepravnými prostriedkami.⁴⁷

Pod vplyvom Kukiela a Kopaňského gen. Sosnkowski zmäkčil svoje stanovisko. 1. mája poslal z Talianska telegram šéfovi MNO, v ktorej ho splnomocnil, aby oznámil Angličanom, že poľské orgány majú plnú dôveru k Montgomerymu a že straty v horizonte 15 % sa chápu ako orientačné číslo, uvedomujúc si podstatu činnosti a postavenie veliteľa. Súčasne naďalej trval na názore, že brigáda v okamihu vypuknutia povstania bude odovzdaná do dispozície poľským orgánom a že jej budú z britskej strany včas zaručené prepravné prostriedky.⁴⁸

Menej pripravený na ústupky vo vzťahu k Britom bol veliteľ 1. samostatnej paradessantnej brigády plk. Sosabowski. Mal dostatočne veľkú autoritu a gen. Sosnkowski mu neformálne poskytol právo vyjadrovať svoj názor v záležitostiach použitia brigády, a dokonca v detailoch preberal jeho názory v tejto otázke. Mnohokrát povedané myšlienky zhrnul Sosabowski v hlá-sení pre hlavného veliteľa z 30. apríla 1944.⁴⁹

Uvedol v ňom sedem podmienok, od ktorých nie je možné ustúpiť. Medzi nimi na prvom mieste postavil možnosť použitia brigády vo vlasti „v každom okamžiku a nezávisle od doplnenia jej strát [zdôraznené v origináli]“. Odporúčal, že „z ohľadu na zdroje dopĺňovania, ako aj dobu výcviku [...] reálna úvaha o použití brigády vo vlasti sa môže opierať jedine o použitie v rámci nedoplnených strát“, a tiež že v praxi je každá vzdušná operácia, vzhľadom na špecifiku činnosti, spojená s rizikom celkového zničenia jednotky. Odtiaľ vychádzala podmienka použiť ju iba v jednej operácii so zachovaním samostatnosti a iba po dosiahnutí zodpovedajúcej vysokej úrovne výcviku.

Neústupčivosť Sosabowského vyvierala z niekoľkých dôvodov. Preceňoval význam svojej jednotky a v hlásení písal: „Nezdieľam obavy niektorých informátorov pána generála, že gen. Montgomery sa môže vzdať použitia brigády [...], pretože poľská vzdušná jednotka, vzhľadom na to, že Briti majú iba dve [vzdušné výsadkové divízie – pozn. I. W.], je pre nich veľmi potrebná. Pritom sa domnieval, že zachovanie pripravenosti brigády je prioritou, pretože dokonca aj keby

⁴⁵ZNiO, sign. 16554/II., k. 7. Kópia služobnej zápisnice z rokovania gen. Regulského s pplk. Carlisle dňa 24. marca 1944. Por.: TUCHOLSKI, ref. 4, s. 336-337.

⁴⁶Tamže, k. 9. Telegram plk. Smoleňského gen. Kopaňskému z 28. marca.

⁴⁷Tamže, k. 10. Telegram gen. Kukiela gen. Kopaňskému z 30. marca. Por.: TUCHOLSKI, ref. 4, s. 338.

⁴⁸Tamže, k. 11. Kópia telegramu gen. Sosnkowského gen. Kukielovi z 1. apríla.

⁴⁹ZNiO, sign. 16554/II., k. 15-16. Por.: TUCHOLSKI, ref. 4, s. 339-341.

odpadla akcia na podporu povstania, zostávala možnosť oprieť sa o brigádu bezprostredne po odchode okupantov z vlasti ako na zorganizovanú, pre Spojencov významnú ozbrojenú silu. Rozmýšľal tiež o zabezpečení kádrov pre rozvoj v povojnovom Poľsku tohto „nového a tak špecifického druhu vojsk“⁵⁰. V tomto prípade tomuto vynikajúcemu veliteľovi a energickému vojakovi emocionálne a v určitej miere aj ambiciózne názory zatienili reálne hodnotenie situácie.

Zdá sa, že prvkom posilňujúcim neústupčivosť veliteľa paradesantnej brigády v záležitosti jej použitia na domácom území boli taktické skúsenosti z cesty do USA, ktorá sa uskutočnila na prelome rokov 1943/1944. Priniesol si z nej mylné presvedčenie, ktoré v ňom podporoval veliteľ amerického dopravného letectva gen. Evans, že americké vybavenie klzákmi a lietadlami (C 47 Dakota) umožňuje bezproblémový presun brigády do Poľska.⁵¹ Odvtedy všetky obmedzenia pripisoval jedine politickým názorom a nie technickým aspektom.

Medzitým gen. Montgomery žiadal, aby najneskôr doobeda 1. mája Poliaci rozhodli, či paradesantná brigáda má byť včlenená do zostavy 21. skupiny armád. Napriek tomu, že náčelník štábu hlavného veliteľa odporúčal odovzdať jednotku bez stanovenia ďalších podmienok, Sosnkowski sa naďalej pokúšal dohodnúť s Britmi⁵².

Briti však pochopili, že gen. Sosnkowski nevnáša nič nového do podmienok, ktoré predtým vyvolali neoficiálne negatívne stanovisko anglických orgánov, a že sa teda 21. skupina armád bude musieť zriecť poľskej paradesantnej brigády. Oficiálne takéto stanovisko Grasett odovzdal hlavnému veliteľovi 21. mája. „Generál Montgomery – písal Brit – je toho názoru, že ak má byť brigáda odovzdaná pod jeho velenie, musí mať voľné ruky na jej použitie v súlade s operačnými podmienkami.“⁵³

V tejto spletitej situácii sa hlavný veliteľ odvolal na názor gen. Stanisława Tatara, ktorý sa v apríli dostavil do londýnskeho hotela Rubens [sídlo poľských vojenských riadiacich orgánov] priamo z hlavného veliteľstva AK. Jeho vyhlásenie Sosnkowski pochopil ako hlas predstaviteľa vlasti, nie ako radu podriadeného. Ako už bolo uvedené vyššie, Sosnkowski musel rešpektovať veliteľov ilegálnej armády, ktorí najviac očakávali a požadovali pomoc paradesantnej brigády. Názory predstaviteľa AK mali byť svojráznou legitimizáciou definitívneho rozhodnutia.⁵⁴

Svoje názory gen. Tatar predložil 24. mája 1944. Vyjadril sa za odovzdanie brigády do dispozície britského veliteľstva, nehľadiac na chýbajúce záruky jej odoslania do Poľska, „dokonca aj vtedy, keby mala mať straty, ktoré by značne redukovali jej stav“. „Radšej sa týmto spôsobom – argumentoval – získa morálny záväzok Spojencov na pomoc vlasti prostredníctvom vysadenia brigády, alebo jednotky spojencov vo vhodnom čase. V princípe uvažujem o tom, že bude lepšie, keď do vlasti príde menší počet vojakov s modernými bojovými skúsenosťami, ako početné jednotky, ktoré sa nezúčastnili bojov.“⁵⁵ V podobnom duchu hovoril aj náčelník štábu hlavného veliteľa, ktorý považoval ďalšie kladenie požiadaviek Angličanom za rovnocenné rozhodnutiu neodovzdať brigádu a navrhol „sformulovať princípy odovzdania brigády opierajúc sa o dôveru k Angličanom“⁵⁶.

⁵⁰Tamže.

⁵¹DYRDA, ref. 13, s. 37; CHMIELEWSKA-SZYMAŃSKA, ref. 18, s. 125.

⁵²AK, diel III., s. 423-425. List gen. Sosnkowského gen. Grasettovi z 1. mája.

⁵³Tamže, s. 449-451. Toto nekompromisné stanovisko jasne vyjadril Montgomery v jednom z listov adresovaných War Office: „Domnievam sa, že národy, ktoré boli pod útlakom Nemcov, musia do skončenia vojny a porážky Nemcov robiť to, čo im povieme [...] Ak mám byť zaťažovaný jednotkami zviazanými rôznymi obmedzeniami, potom je lepšie ich nemať, a to sa týka poľskej paradesantnej brigády [...]“. Citované podľa: LORYS, ref. 20, s. 89-90.

⁵⁴Vystupujúc 15. júna 1944 pred vojakmi paradesantnej brigády Sosnkowski povedal: „Pri zrode vašej brigády bola myšlienka o ďalej vlasti [...]. Z vôle vrcholných republikových orgánov a v súlade s túžbou domova [zvýraznil – I. W.], predtým ako sa splní Vaše vlastné predurčenie, sa musí zúčastniť v gigantických podujatiach našich spojencov a získať tak cenné bojové skúsenosti.“ Citované podľa: SOSNKOWSKI: Materiały historyczne, Londyn 1966, s. 178.

⁵⁵AK, diel III., s. 464.

⁵⁶Citované podľa: TUCHOLSKI, ref. 4, s. 343. Poznámka gen. Kopańskiego pre hlavného veliteľa zo dňa 31. mája. Pozri tiež: KOPAŃSKI, S.: Wspomnienia wojenne 1939 – 1946. Warszawa 1990, s. 343-344.

Rada ministrov, po oboznámení sa so stanoviskom Britov, na rokovaní dňa 26. mája vyjadrila bezpodmienečný súhlas s odovzdaním brigády do dispozície spojeneckého velenia⁵⁷. V súlade s uvedeným 6. júna, v deň začatia operácie „Overlord“, hlavný veliteľ napísal gen. Grasettovi: „So súhlasom mojej vlády odovzdvám poľskú paradesantnú brigádu do dispozície hlavného veliteľa spojeneckých expedičných ozbrojených síl“, dodáva jediné nezáväzné želanie: „Sme presvedčení, že britskí náčelníci štábov urobia všetko, čo je v ich silách, aby umožnili vo vhodnom momente použitie brigády na pomoc povstaniu v Poľsku, a osobitne zabezpečili leteckú prepravu v záujme tohto cieľa.“⁵⁸ Bol to akt kapitulácie pred požiadavkami Spojencov.

Je potrebné dať za pravdu Sosnkowskému, ktorý po rokoch napísal, že „zlú vôľu Spojencov nemohli zmeniť žiadne formulácie tzv. požiadaviek odovzdania brigády. V prípade dobrej vôle britskej vlády by formulácie obsiahnuté vo vzájomnej korešpondencii s náčelníkom imperiálneho štábu boli dostatočné.“⁵⁹ Odovzdanie paradesantnej brigády do dispozície 21. skupiny armád bolo v júni 1944 jediným rozumným riešením, alternatívou mohlo byť odzbrojenie brigády alebo jej celková nečinnosť na veľkú radosť sovietskej propagandy.

Hodnotiac význam tohto ústupku E. Duraczyński napísal, že „tak bolo prijaté rozhodnutie, ktoré by v spojení s predchádzajúcim odmietnutím Angličanov a Američanov v otázke radikálneho zvýšenia materiálnej pomoci pre AK určovalo, spolu s množstvom iných nemenej závažných okolností, šance všeobecného povstania, alebo iba lokálneho“⁶⁰.

Okrem toho sa koncom júla 1944 otázka použitia brigády vrátila s dvojnásobnou silou. V súvislosti s postupom Červenej armády medzi 21. a 25. júlom padlo vo Varšave rýdzo politické rozhodnutie o vstupe hlavného mesta do boja. V momente prijímania tohto rozhodnutia sa otázke výsadkovej pomoci v hlavnom velení AK pripisovala veľká dôležitosť.

Svedčí o tom, okrem iného, názor sformulovaný náčelníkom operačného oddelenia úzkeho štábu hlavného velenia AK plk. Jožefa Szostaka „Filipa“. Uviedol štyri nevyhnutné podmienky na uskutočnenie úspešnej akcie v hlavnom meste:

- „1. Moment začiatku povstania vo Varšave určí veliteľ AK, a nie žiadna iná moc. Musí k tomu dôjsť až vtedy, keď Červená armáda bude rozhodne konať s cieľom ovládnuť mesto. Voľba tohto momentu sa zdá byť otázkou, ktorá bude rozhodovať o úspechu a je veľmi citlivá;
2. Záruka Londýna ohľadne zhodenia zbraní a munície.
3. Záruka leteckého bombardovania v prospech povstania.
4. Vysadenie paradesantnej brigády.“⁶¹

Svoje pochybnosti plk. Szostak znova vyjadril na porade štábu hlavného velenia dňa 22. júla 1944, na ktorej generál Komorowski oznámil svojim dôstojníkom rozhodnutie ohľadne otázky bojov o Varšavu. Zdôraznil, že bez pomoci západného spojeneckého letectva a príchodu z Anglicka 1. samostatnej paradesantnej brigády povstanie nebude úspešné.⁶²

Avšak veliteľ AK definitívne rozhodol o začiatku boja bez ohľadu na námietky niektorých svojich spolupracovníkov a nedostatku istoty ohľadne účinnosti pomoci zvonku. 25. júla poslal telegram do Londýna: „Sme pripravení v každom okamihu na boj o Varšavu. Vstup paradesantnej brigády do tohto boja bude mať obrovský politický a taktický význam [...]“⁶³

⁵⁷DURACZYŃSKI: Rząd polski na uchodźstwie ..., ref. 24, s. 326. Ak, diel III., s. 470.

⁵⁸AK, diel III., s. 470-471.

⁵⁹ZNiO, sign. 16574/II., List Sosnkowského Sosabowskému zo 17. februára 1957.

⁶⁰DURACZYŃSKI: Rząd polski na uchodźstwie ..., ref. 24, s. 327.

⁶¹Citované podľa: CIECHANOWSKI, ref. 32, s. 343.

⁶²PRZYGOŃSKI, A.: Stalin i Powstanie Warszawskie. Warszawa 1994, s. 20. Pozri hlásenia J. Bokszczanina, K. Iranka-Osmeckého, T. Pelczyńskiego, J. Szostaka a ďalších dôstojníkov AK. In: J. F. Steiner: Warszawa 1944, Warszawa 1991, s. 113-127.

⁶³AK, diel IV., Wrocław 1991, s. 11.

Obsah spomínaného telegramu „Bora“ poľský veľvyslanec v Londýne Edward Raczyński odovzdal 27. júla ministrovi Edenovi počas rozhovoru, ktorým sa začalo intenzívne úsilie o pomoc pre bojujúcu Varšavu. Počas tohto rozhovoru, okrem iných problémov, nastolil veľvyslanec otázku vyslania poľskej paradesantnej brigády zo Spojeného kráľovstva. Už vtedy sa britský minister vyjadril skepticky, či technické aspekty umožnia splniť požiadavky veliteľa AK⁶⁴. Úplnú odpoveď na vytýčené otázky nasledujúci deň v mene Foreign Office odovzdal O. G. Sargenta: „Obávam sa, že nezávisle od ťažkostí skoordinať takúto akciu so sovietskou vládou [...] operačné aspekty nám znemožňujú splniť tri požiadavky predložené prostredníctvom Vás s cieľom pomôcť povstaniu vo Varšave. Nie je možné presunúť vzduchom nad Nemeckom paradesantnú brigádu až do Varšavy bez rizika obrovských strát.“⁶⁵

Briti sa postavili k otázke otvorene a jednoznačne, avšak vláda o tom neinformovala veliteľa AK. Britskí vojaci sa navyše mohli cítiť pobúrení poľskými požiadavkami ohľadne presunu brigády do Varšavy, keď tri týždne predtým Poliaci kategoricky tvrdili, že jednotka nie je ešte pripravená na bojové akcie.⁶⁶

V záležitosti použitia výsadkovej brigády vo Varšave nemohli priniesť výsledok ani diplomatické kroky urobené na druhej strane Atlantiku prostredníctvom veľvyslanca Jana Ciechanowského. V memorande odovzdanom dňa 6. augusta 1944 námestníkovi ministra Stettinovi napísal, že vojaci AK štyri dni volajú „zbytočne o pomoc povstaniu strelivom, protitankovými delami a poľskou paradesantnou brigádou z Anglicka“. Taktiež počas stretnutia so zástupcom náčelníka štábu gen. J. T. McNarneyom predložil, okrem iného, otázku použitia brigády. Ciechanowski hlásil prezidentovi: „Generál McNarney sa zaujímal o otázku eventuálneho presunu našich výsadkových jednotiek, avšak bližšie nediskutoval o tejto otázke, nepochybne preto, že táto otázka jednoznačne patrí do okruhu poľsko-britských vzťahov“⁶⁷.

Hlavné bremeno snáh o pomoc výsadkárov očividne padalo na poľské vojenské orgány. V momente vypuknutia Varšavského povstania gen. Sosnkowski bol na ďalšej inšpekcii v II. zbere. Znepokojený informáciami o vývoji udalostí v Poľsku, opakoval z Talianska svoj názor, že ozbrojené povstanie vo vtedajšej situácii by bolo „aktom zbaveným politického zmyslu, ktorý môže so sebou niesť zbytočné obete“⁶⁸.

V čase neprítomnosti Sosnkowského žiadosti v otázke pomoci, berúc do úvahy použitie brigády, predovšetkým realizovali generáli Tatar a Kopański⁶⁹. Je veľmi pravdepodobné, že v súvislosti s bezvýslednosťou tejto činnosti, sa ešte koncom júla v štábe hlavného veliteľa vážne posudzoval plán použitia jedného práporu brigády a neskôr jednej výsadkovej roty bez vedomia Britov a dokonca v utajení pred nimi. Výsadkári mali byť prepravení nad Varšavu s pomocou poľských bombardérov, po oklamaní britského personálu na letiskách. Samovražedný plán však nebol realizovaný, pretože sa ukázalo, že takéto nelegálne lety by mohli

⁶⁴Tamže, diel III., s. 580-585.

⁶⁵Tamže, diel IV., s. 18-21. O priebehu celého procesu žiadania poľskej vlády o pomoc pozri: RACZYŃSKI, E.: *W sojuszniczym Londynie. Dzennik ambasadora Edwarda Raczyńskiego 1939 – 1945*. Londyn 1960, s. 352-401.

⁶⁶Gen. Browning, nový bezprostredný nadriadený gen. Sosabowského, chcel, aby brigáda vstúpila do akcie už 1. augusta. Hlavný veliteľ, znajúc námietky veliteľa jednotky, sa 10. júla obrátil priamo na gen. Eisenhowera so žiadosťou a preloženie tohto termínu, spomínajúc, že brigáda si vyžaduje nutne dvojmesačný operačný výcvik. Američania skutočne uznali, že táto otázka je v britskej kompetencii, avšak tento nátlak viedol k tomu, že Briti presunuli termín pripravenosti brigády na 1. septembra, vďaka čomu mohla dokončiť proces výcviku. ZNiO, sign. 16554/II., k 37; SOSABOWSKI, Droga wiodła ugorem ..., ref. 15, s. 190-193.

⁶⁷Tamže, s. 64-71. Hlásenie veľvyslanca Ciechanowského prezidentovi PR zo dňa 6. augusta 1944

⁶⁸Tamže, s. 17. Telegram hlavného veliteľa veliteľovi AK zo dňa 28. júla 1944. Podrobnejšie o vzťahu hlavného veliteľa k Varšavskému povstaniu a jeho činnosti v tomto období pozri: DROZDOWSKI, M.: *General Kazimierz Sosnkowski Naczelný Wódz wobec Powstania Warszawskiego. Fakty, interpretacje, dokumenty*. Warszawa 1992; veľmi tvrdé hodnotenie osoby Sosnkowského priniesol CIECHANOWSKI, ref. 32, porovnaj: SKARZYŃSKI, A.: *Polityczne przyczyny Powstania Warszawskiego*. Warszawa 1964.

⁶⁹KOPANŃSKI, ref. 56, s. 360-362.

mať za následok reakciu zo strany britských stíhačiek.⁷⁰ Samotný zámer, aj keď nerealizovaný, však svedčí o tom, akému veľkému morálnemu a politickému nátlaku v otázke povstania boli vystavené orgány v Londýne.

Súčasne náčelník štábu bezúspešne vyzýval hlavného veliteľa, aby sa vrátil. Informoval ho 28. júla o odlete premiéra do Moskvy a akoby mimochodom dodal: „Domáci činitelia žiadajú vojenské rozhodnutie, ako bude použitá paradesantná brigáda a letectvo. Môže to byť aktuálne o niekoľko dní.“⁷¹

31. júla Kopański opätovne poslal telegram v otázke použitia brigády: „Pomoc brigády závisí od súhlasu britských orgánov, a to najvyšších. Posudzuje sa skôr z politického hľadiska. Doterajšie demarše našich orgánov a diplomatických zástupcov nepriniesli žiadne výsledky [...]. Žiadam o rozhodnutie ohľadne princípov a rozsahu použitia výsadbárov a letectva na podporu eventuálneho povstania vo vlasti. Ak ma neočakávaná udalosť donúti prijať takéto rozhodnutie, budem sa o to usilovať, aby táto naša symbolická účasť v povstaní bola čo najväčšia.“⁷² Obracajúc pozornosť na sformulovanú Kopańským „symbolickú účasť“ v operácii na pomoc povstaniu, nemal náčelník štábu hlavného veliteľa ilúzie o možnostiach a veľkosti takej pomoci.

V odpovedi na telegram Kopańského gen. Sosnkowski, pripomínajúc svoj negatívny vzťah k povstaniu, pokojne odpovedal: „Ohľadne použitia paradesantnej brigády pripomínam, že bola odovzdaná do dispozície priateľom na základe názorov vyjadrených vo vlasti. Čo sa týka letectva, situáciu v tejto záležitosti pán generál taktiež pozná [...], podpora možného povstania závisí od britskej pomoci. Domnievam sa, že pán generál nezabudne vysvetliť Lawinovi stav vecí v oboch záležitostiach.“⁷³ Ale, keď hlavný veliteľ pochopil, že povstanie vypukne aj napriek jeho názoru, túžil urobiť všetko pre to, aby pomoc zo strany londýnskych orgánov bola čo možno najväčšia.

V nasledujúcom telegrame odporučil gen. Kopańskému pripraviť použitie paradesantnej brigády ako celku a viesť rozhovory na túto tému s príslušnými britskými orgánmi. Pritom dodal: „Všeobecnú situáciu voči Britom v tejto záležitosti pozná pán generál dokonale, pretože jeho stanovisko zohralo veľkú úlohu. Osobitne pán generál veľmi dobre vie, že vo vzniknutej situácii nezavisí táto záležitosť od môjho jediného rozhodnutia.“ Predpokladajúc politické ťažkosti Sosnkowski prikazoval svojmu náčelníkovi štábu „okamžite oznámiť veliteľovi AK jasne a čestne, aby so žiadanou pomocou nepočítal. Je to veľmi dôležité, pretože operačné rozhodnutia veliteľa AK v značnej miere pravdepodobne závisia od tejto podpory“.⁷⁴

Kopański však tento posledný príkaz nevykonával, čo však neospravedlňuje skutočnosť, že na takéto jednoznačné a veľmi nepopulárne stanovisko voči vlasti nedokázal ani hlavný veliteľ osobne reagovať.

Je to dôležité aj preto, že vo vlasti živilí veľmi veľké nádeje spojené s pomocou poľských výsadbárov. Tieto plány však boli naprosto zbavené reálnych základov, čo však skutočne nikto včas nahlas nepovedal. Historik a účastník povstania T. Żenczykowski zdôraznil, že to malo obrovské psychologické následky, čo vyvolalo neskoršie rozčúlenie a pocit oklamania tak vo veliteľstve AK, ako aj medzi vojakmi bojujúcej Varšavy a obyvateľmi hlavného mesta⁷⁵.

Avšak bez viny nebol ani Bór Komorowski, ktorý úplne ignoroval politické a technické možnosti použitia parašutistov. Predsa sa zúčastňoval na rozhodnutí o odovzdaní brigády spojencom. Naviac sa 29. júla 1944 veliteľ AK stretol vo Varšave s kuriérom „Zychom“ (Jan

⁷⁰DYRDA, ref. 13, s. 36; LORYS, ref. 20, s. 94. Obaja autori boli dôstojníkmi 1. SVB, odvolávajú sa na hlásenia mjr. A. Szendyrka z III. odelenia štábu hlavného veliteľa, ktorý mal osobne odovzdať gen. Sosabowskiemu rozkaz v tejto záležitosti.

⁷¹AK, diel IV, s. 14-15.

⁷²Tamže, s. 30.

⁷³Tamže, s. 28. Telegram hlavného veliteľa náčelníkovi štábu hlavného veliteľa zo dňa 30. júla 1944.

⁷⁴Tamže, s. 36. Telegram hlavného veliteľa náčelníkovi štábu hlavného veliteľa zo dňa 2. augusta 1944.

⁷⁵ŻENCZYKOWSKI, Samotny bój Warszawy. Lublin 1990, s. 113-118.

Nowak-Jeziorański), ktorý prišiel cez Taliansko z Londýna. Ako spomína Nowak, „«Bór» sa zaujímal najmä o to, či Varšava môže počítať s masovým zhodením zbraní a vyslaním paradesantnej brigády“. Na obidve otázky kuriér dal jednoznačne negatívne odpovede, zdôrazňujúc, že „brigáda má byť v najbližšom čase použitá v operáciách na západnom fronte a je nemysliteľné, aby v tejto fáze Angličania súhlasili s jej odovzdaním“⁷⁶. Zrejme Komorowski uznal, že je to starosť Londýna a vrchného veliteľa a naďalej posielal zúfale výzvy na vyslanie výsadbárov.

Nachádzajúc sa ešte stále mimo Londýna, 5. augusta gen. Sosnkowski odporúčal svojmu náčelníkovi štábu, aby vyžiadal od britských orgánov presun do Varšavy už iba jednej roty z paradesantnej brigády s cieľom „symbolickej účasti“ pravidelných poľských jednotiek v povstaní⁷⁷. Nasledujúci deň, po návrate do britského hlavného mesta, sa zapojil do aktivít zameraných na pomoc povstalcovi, predovšetkým poskytnutia leteckej pomoci, a taktiež chcel získať povolenie na aspoň symbolickú účasť výsadbárov. Úsilie o leteckú pomoc bolo maximálne zdôvodnené, ale reálne kroky týkajúce sa brigády robil hlavný veliteľ v rozpore s vlastným hodnotením. Osobne videl, že šance na výsadok brigády sú minimálne, čo vyplývalo nielen z reálneho hodnotenia úmyslov Britov, ale tiež z úvah o čisto vojenskom aspekte operácie. Správnosť týchto názorov Sosnkowského bola nesporná, aj keď nahlas a jednoznačne ich vyjadril až dvanásť rokov po povstaní v predhovore k spomienkam gen. Sosabowského.

Z bojujúceho hlavného mesta 8. augusta „Bór“ telegrafoval: „Sme vo veľmi ťažkej situácii. Vyslanie paradesantnej brigády môže určiť osud Varšavy. Existuje možnosť výsadku v Puszczy Kampinoskej, ktorá je v našich rukách. Úder cez Wolu na Varšavu by mal kolosálny morálny a taktický význam. Žiadame o toto úsilie, jedinou súčasťou pomoci.“⁷⁸ Sosnkowski robil viac, ako bolo v jeho silách, intervenoval v tejto otázke u maršala Alana Brooka, ministra Portála, gen. Wilsona, ministra Sinclaira. Ešte 12. augusta v liste náčelníkovi imperiálneho štábu požadoval vyslanie paradesantnej brigády do Varšavy, ale dostal negatívnu odpoveď, pričom Alan Brooke nezdôvodňoval odmietnutie zmenou podriadenosti brigády, ale nedostatkom dopravných lietadiel.⁷⁹

O svojich snahách vrchný veliteľ priebežne informoval domov. Robil to, ako mu vyčítajú niektorí historici⁸⁰, príliš optimisticky, čím „podporoval neopodstatnené nádeje“. V jednom z telegramov napísal: „Odpor je veľký, mám však nádej, že aspoň čiastočne ho prekonám, osobitne v oblasti výsadbárov.“⁸¹ V inej sa neurčito odvolával na rozhovor s náčelníkom imperiálneho štábu, spomínal možnosť pomoci „časťou paradesantnej brigády“⁸². Znepokojený neposkytnutím pomoci, najmä výsadbárov, Komorowski 11. augusta napísal, že „sľubmi nemôžeme strieľať“⁸³.

Všetky pokusy v otázke výsadbkovej pomoci Varšavskému povstaniu v konečnom dôsledku nepriniesli výsledky, pretože ich ani priniesť nemohli. Nádeje Komorowského definitívne ukončil telegram gen. Tataru z 16. augusta, ktorý ho informoval, že „dlhodobé a podporené všetkými argumentmi snahy o výsadok paradesantných jednotiek sa rozbili vďaka odporu Angličanov, ktorí označili let za nerealizovateľný vzhľadom na vzdialenosť“⁸⁴.

Jedinou formou podpory povstaniu zo strany vojakov brigády bolo demonštratívne odmietnutie jedla. Stalo sa to 13. augusta, deň po prijatí prvého operačného rozkazu o výsadku na západe

⁷⁶NOWAK (Z. Jeziorański), J.: Kurier z Warszawy. Warszawa 1989, s. 318.

⁷⁷ZENCZYKOWSKI, ref. 75, s. 116-117.

⁷⁸AK, diel IV, s. 74-75.

⁷⁹ZNiO, sign. 16574/II. List Sosnkowského Sosabowskému zo 17. februára 1957. Pozri: ZAWODNY, ref. 25, s. 159-160; SKARŻYŃSKI, ref. 68, s. 329.

⁸⁰ZENCZYKOWSKI, ref. 75, s. 117-118.

⁸¹AK, diel IV, s. 75. Telegram z 8. augusta.

⁸²Tamže, s. 91. Telegram z 12. augusta.

⁸³Tamže, s. 88.

⁸⁴Tamže, s. 122.

Európy. Bez ohľadu na bojovú pohotovosť vojaci všetkých troch práporov brigády držali dva a pol dňa hladovku na protest proti nečinnosti Britov a nevyslaniu brigády do Varšavy.⁸⁵

Historici sa všeobecne zhodli, že vo vtedajších podmienkach neexistovala praktická možnosť využitia paradesantnej brigády vo Varšavskom povstaní.⁸⁶ Asi najucelenejšiu analýzu vojenských podmienok použitia brigády ponúkol bývalý pobočník Sosabowského mjr. J. Dyrda; obsírne a výstižne, aj keď, ako už bolo uvedené, neskoro, zhodnotil tento problém gen. Sosnkowski.⁸⁷ Stačí teda uviesť, že podmienkami zaručujúcimi úspech takému typu výsadkovej operácie boli: veľkosť a ľahká rozpoznateľnosť miesta výsadku, znalosť síl protivníka, minimalizácia aktivít protivníka v čase preletu, výsadok a zhromažďovanie po výsadku, možnosť palebnej podpory a zásobovania vysadených jednotiek, rýchle spojenie sa s hlavnými silami.

Tieto podmienky, pri existujúcich technických obmedzeniach letectva, v reálnych podmienkach bojujúceho hlavného mesta a narýchlo improvizovanej výsadkovej operácie (pretože iba takáto pripadala do úvahy nad Varšavou) nemohli byť splnené. Paradesantná brigáda by mala určite už vo vzduchu obrovské straty spôsobené letectvom protivníka a silnou protiletdeckou obranou v oblasti Varšavy.

Dodajme, že použitie výsadkových vojsk na podporu povstania pripraveného AK predpokladala tiež nemecká rozviedka. V materiáli z 1. júla 1944 pre hlavný štáb OKH sa uvádza: „Povstanie má byť podporené poľským letectvom, sformovaným vo Veľkej Británii, taktiež poľskými výsadkovými útvarmi, ako aj strelcami – výsadkármi“.⁸⁸ Pravdepodobne, keby došlo k použitiu brigády v súlade s jej prvotným určením, nebolo by to pre Nemcov veľkým prekvapením.

Je potrebné vziať do úvahy aj inú alternatívu použitia brigády: možno pri dobrej vôli spojencov by mohla byť presunutá do južného Poľska a ako útvar Poľských ozbrojených síl viesť tam, podobne ako 2. československá paradesantná brigáda, partizánske boje⁸⁹. Bolo to možné realizovať z technického hľadiska (dosah dopravných lietadiel) a terénne podmienky, napríklad v oblasti Svätokrižských hôr alebo Podhalia, by neobyčajne napomohli takémuto typu činnosti. Akokoľvek by to nemalo veľký vojenský význam, bol by politický a morálny akcent takéhoto gesta pre Poliakov obrovský.

Ziaľ, Briti, riadiac sa chladným výpočtom vojenských úspor, boli odporcami použitia špecializovanej jednotky na výsadok, ktorý bol v podstate predurčený na neúspech, na operačnú činnosť. Dávali prednosť jej využitiu v operácii, ktorá mohla priniesť strategický úspech a prispieť k ukončeniu vojny („Market-Garden“), aj keď ani tu neuspeli.

Záležitosť použitia brigády závisela od množstva názorov, ktoré boli úplne mimo dosah Poliakov. Keby došlo k otvoreniu druhého frontu nie v júni 1944, ale o rok skôr, keby k tomu došlo na Balkáne namiesto Normandie, potom by vojaci gen. Sosabowského mohli siahnúť po vojenských vavrínoch v bojoch nad Vislou. Pretože iba v takom prípade by sa mohli riešiť politické a technické obmedzenia, v oboch prípadoch veľmi podstatné, ktoré neumožnili návrat „najkratšou cestou“ do Poľska tejto hodnotnej a s veľkými problémami budovanej jednotky.

⁸⁵ZAWODNY, ref. 25, s. 160. DYRDA, ref. 13, s. 36-37; SOSABOWSKI: Droga wiodła ugorem..., ref. 15, s. 194.

⁸⁶KOSPETH-PAWŁOWSKI, Wawer, PANECKI, KONDRACKI, ref. 38, s. 207; GARLIŃSKI, J.: Politycy i żołnierze. Warszawa 1991, s. 242-245; ZAWODNY, ref. s. 173; ŻENCZYKOWSKI, ref. 75, s. 117-118; KIRCHMAYER, J.: Powstanie Warszawskie. Warszawa 1984, s. 127 nazýva záležitosť použitia paradesantnej brigády „vojenskou fantáziou hlavného velenia, ktorá zastrela už od roku 1941 všetky plány povstania a v polovici roku 1944 nemala ešte žiadne reálne podmienky realizácie“. Za úplný výmysel je potrebné považovať aj tézu o možnosti výsadku brigády cez Švédsko, s ktorou prišiel BIENIECKI, K.: Lotnicze wsparcie Armii Krajowej. Krakow 1994, s. 346.

⁸⁷DYRDA, ref. 13, s. 37-43. SOSNKOWSKI: Słowo wstępne do Sosabowski, Najkrótszą drogą..., s. XX-XXIV.

⁸⁸Mocarstwa wobec Powstania. Wybór dokumentów i materiałów. Pod red. M. M. Drozdowskiego, Warszawa 1994, s. 164-170.

⁸⁹Na takúto alternatívu upozornil autora J. Bystrický počas konferencie na tému *Politické a morálne aspekty pomoci Varšavskému povstaniu a Slovenskému národnému povstaniu v roku 1944 v duchu najnovších výskumov* (Rzeszów, 24.-25. 10. 2004).

Vojenská história

1. samostatná paradesantná brigáda sa nikdy nedostala do vlasti. Spojenci ju použili iba v jednej bojovej akcii – pod Arnhemom – počas ktorej stratila 23 % vojakov.⁹⁰ Po vojne jednotka vykonávala okupačnú službu na území Nemecka.

Niekoľko dní po skončení operácie „Market-Garden“ bol hlavný veliteľ gen. Kazimierz Sosnkowski prepustený do zálohy, o niečo neskôr bol z funkcie veliteľa jednotky odvolaný gen. Sosabowski.

I. WOJEWÓDZKI: PROBLEMATIK DES EINSATZES DER 1. SELBSTSTÄNDIGEN LANDUNGSBRIGADE ZUR UNTERSTÜTZUNG DES AUFSTANDES IN WARSCHAU

Die Historiker sind sich in allgemeinen einig, dass in den damaligen Bedingungen keine praktische Möglichkeit des Einsatzes der Landungsbrigade in dem Warschauer Aufstand existierte. Vielleicht die meist komplexere Analyse der militärischen Bedingungen des Einsatzes der Brigade bot der ehemalige Adjutant von Sosabowsky, Major J. Dyrda an; ausführlich und vortrefflich, obwohl, wie schon erwähnt wurde, zu spät, bewertete dieses Problem General Sosnkowski. Es genügt also nur anzuführen, dass die Bedingungen, die das Erfolg solcher Landungsoperation gewährleisten, waren: die Grösse und leichte Erkennbarkeit des Landungsplatzes, die Beherrschung der Kräfte des Gegners, Minimalisation der Aktivitäten des Gegners in der Zeit des Überfluges, Landung und Versammeln nach der Landung, Möglichkeit der Feuerunterstützung und Versorgung der Landungstruppen, schnelle Verbindung mit den Hauptkräften.

Diese Bedingungen, bei den existierenden technischen Begrenzungen der Luftwaffe, unter den realen Bedingungen der kämpfenden Hauptstadt und improvisierten Geschwindigkeit der Landungsoperation (weil über Warschau nur solche in Frage kam), konnten diese nicht erfüllt werden.

Fügen wir bei, dass der Einsatz der Landungstruppen zur Unterstützung des von AK vorbereiteten Aufstandes auch der deutsche Spähtrupp vorsah. In dem Material vom 1. Juli 1944 für den Generalstab OKH wird das folgende angeführt: „Der Aufstand soll sowohl durch die polnische Luftwaffe unterstützt sein, die sich in Grossbritannien formte, als auch durch polnische Landungstruppen und Schützen – Fallschirmjäger.“ Wahrscheinlich, wäre es zum Einsatz der Brigade im Einklang mit ihrer primären Bestimmung gekommen, wäre es für die Deutschen keine grosse Überraschung gewesen.

Es ist nötig auch andere Alternative des Einsatzes der Brigade zu berücksichtigen: bei der Willigkeit der Alliierten könnte sie nach Südpolen deplaziert werden und als Abteilung der polnischen Machtkräfte, ähnlich wie die 2. tschechoslowakische paradesante Brigade, könnte sie Partisanenkampf führen. Das war zwar aus technischer Hinsicht möglich zu realisieren (Flugbereich der Verkehrsflugzeuge) und die Landschaftsbedingungen hätten dieser Tätigkeit sonderlich geholfen. Hätte es keine grosse militärische Bedeutung gehabt, der politische und morale Widerhall solcher Geste wäre für die Polen doch riesig gewesen.

Leider, die Briten befolgten die kühle Berechnung der Militäranspannungen und waren gegen Einsatz der spezialisierten Truppe zu diesem Zweck. Sie bevorzugten ihr Einsatz in der Operation, die strategischen Erfolg bringen sollte und zur Beendung des Krieges beitragen sollte („Market-Garden“), obwohl sie weder hier erfolgreich war.

Die Angelegenheit des Einsatzes der Brigade hing von vielen Meinungen ab, die absolut ausser Wirkungsbereich von Polen waren. Wäre es zur Eröffnung der 2. Front nicht in Juni 1944, sondern ein Jahr früher gekommen, wäre es dazu auf dem Balkan und nicht in Normandie gekommen, hätten die Soldaten von General Sosabowsky nach Militärlore in den Kämpfen über Weichsel greifen können. Da nur in dem Fall hätten alle politischen und technischen Begrenzungen verschwunden, die in beiden Fällen sehr wesentlich waren und dieser wertvollen und mit Problemen erbauten Truppe unmöglich machten, auf „den kürzesten Weng“ nach Polen zurückzukehren.

Die 1. selbstständige Landungsbrigade kehrte in die Heimat nie zurück. Sie wurde von den Alliierten nur in einer einzigen Kampffaktion bei Arnhem verwendet, während der sie um 23% von Soldaten kam. Nach dem Krieg leistete die Truppe Okkupationsdienst auf dem deutschen Gebiet.

Einige Tage nach Beendung der Operation „Market-Garden“ wurde der Oberbefehlshaber General Kazimierz Sosnkowski in die Reserve entlassen, etwas später wurde aus der Funktion des Truppenbefehlshabers General Sosabowski abberufen.

⁹⁰O osude Poliakov v bitke pod Arnhemom obšírne píše SOSABOWSKI, Najkrótszą drogą ..., ref. 15, s. 217-267; Taktież: Droga wiodła ugorem ..., ref. 15, s. 198-228; okrem toho pozri: BIEGAŃSKI, W.: Arnhem, Warszawa 1975; DYRDA, J.: Udział 1. Polskiej Samodzielnej Brygady Spadochronowej w desancie wojsk powietrznych w Arnhem we wrześniu 1944 r. In: Bellona (Lódź), R. 1946, č. 10, s. 689-710; MAŁASZKIEWICZ, R.: Bitwa pod Arnhem i udział w niej 1. Polskiej Samodzielnej Brygady Spadochronowej (17. – 25. IX. 1944). In: Wojskowy Przegląd Historyczny, R. 1957, č. 1., s. 57-88 a č. 2, s. 32-67; ZAŁĘWSKI, W.: Market-Garden, Warszawa 1997; MARKERT, W.: Arnhem. Pruszków 1999; tiež: Najcichsi bohaterowie spod Arnhem. Warszawa 2003.